

INSTITUT ROYAL DU PATRIMOINE ARTISTIQUE

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR HET KUNSTPATRIMONIUM

BULLETIN

30 - 2003

Bruxelles - Brussel

2004

Parc du Cinquantenaire 1, B-1000 Bruxelles
Tél. +32 (0)2 739 67 11 ; Fax +32 (0)2 732 01 05
CCP 679-2004759-60 – IBAN BE73 6792 0047 5960 – BIC PCHQBEBB
URL <<http://www.kikirpa.be>>
Illustrations : © IRPA/KIK, Bruxelles, sauf mention spéciale.
Tous droits réservés.
Jubelpark 1, B-1000 Brussel
Tel. +32 (0)2 739 67 11 ; Fax +32 (0)2 732 01 05
CCP 679-2004759-60 – IBAN BE73 6792 0047 5960 – BIC PCHQBEBB
URL <<http://www.kikirpa.be>>
Illustratie: © KIK/IRPA, Brussel, behalve bijzondere vermelding.
Alle rechten voorbehouden.

Éditeur responsable / Verantwoordelijke uitgever:
Myriam Serck-Dewaide.
Rédaction / Redactie:
Jacques Debergh, Xavier Fontaine, Famke Peters, Dominique Vanwijsberghe, Beatrijs Wolters van der Wey.
Traductions / Vertalingen:
Christina Ceulemans, Jacques Debergh, Xavier Fontaine, Jeannine Richel.
Photographies / Fotografieën:
Ateliers photographiques / Fotoateliers.
Numérisation / Digitalisering:
Oliver De Pauw, Jean-Luc Elias.
Radiographies / Radiografieën:
Guido Van de Voorde.
Couverture / Kaft:
Arlette Debauve.

Couverture :
Le triomphe du Temps sur la Renommée, détail : le char du Temps, tapisserie, Bruxelles, milieu du XVIe siècle.
Kaft:
Triomf van de Tijd op de Roem, detail: de koets van de Tijd, wandtapijt, Brussel, midden van de 16de eeuw.

Imprimé sur papier / Gedrukt op papier acid free norm ISO 9706.

BULLETIN DE L'INSTITUT ROYAL
DU PATRIMOINE ARTISTIQUE

BULLETIN VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT
VOOR HET KUNSTPATRIMONIUM

30 - 2003

M. SERCK-DEWAIDE, Éditorial / <i>Ten geleide</i>	7
--	---

Hommage à Liliane Masschelein-Kleiner
Actes du symposium tenu à Bruxelles le 23 mai 2003
Hulde aan Liliane Masschelein-Kleiner
Akten van het Brusselse symposium van 23 mei 2003

M. SERCK-DEWAIDE, Allocution d'ouverture / <i>Openingstoespraak</i>	11
S. BERGEON-LANGLE, La restauration : de l'interdisciplinarité à la discipline	15
R. VAROLI PIAZZA, Raphaël dans la loggia d'Amour et de Psyché à la Farnesina de Rome : une restauration interdisciplinaire	33
Fr.R. MAINIERI, La loggia de Psyché à la villa de la Farnesina. Les nouveautés de la palette de Raphaël	43
H. MUND, C. STROO, <i>Enkele resultaten bij de publicatie van het Corpus Mayer van den Bergh/Quelques résultats</i> extraits du Corpus Mayer van den Bergh	53
H. PAUWELS, <i>Woord van dank / Mot de remerciement</i>	61
C. PÉRIER-D'IETEREN, La restauration des fresques d'Assise, défis et réalités	63
N. STANLEY-PRICE, Tribute to Liliane Masschelein-Kleiner	71
A. VAN GREVENSTEIN-KRUSE, <i>Het opleiden van restauratoren, hoe ver staat het er mee?</i>	73
Y. VANDEN BEMDEN, Un nouvel éclairage sur le vitrail ancien en Belgique	77
La Mort de la Vierge de Nicolas Poussin : approche interdisciplinaire	85
P.-Y. KAIRIS, Point de vue de l'historien d'art	85
M. POSTEC, La restauration : étude préalable et début du traitement	92
J. SANYOVA, L'étude du laboratoire en cours	100
H. LOBELLE-CALUWÉ, <i>Het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, het Memlingmuseum –</i> <i>Sint-Janshospitaal en het Museum Onze-Lieve-Vrouw ter Potterie in Brugge.</i> 25 jaar samenwerking	107

Études/Studies

Les unguentaria du tumulus gallo-romain de Vorsen (com. de Montenaken, province de Limbourg) : restauration, marques et contenus / <i>De unguentaria van de Gallo-Romeinse tumulus van Vorsen</i> (gem. Montenaken, prov. Limburg): restauratie, merken en inhoud	119
Cl. MASSART, Ch. FONTAINE-HODIAMONT, Restauration, typologie et marques / <i>Restauratie,</i> <i>typologie en merken</i>	119
St. SAVERWYNNS, <i>Analyse van de inhoud van de unguentaria / Analyse du contenu</i> des unguentaria	132
W. WAILLIEZ, Un Saint Gilles mosan du pays de Salm / <i>Een Maaslandse Sint-Gillis uit het Salmland</i>	143
R. VAN MECHELEN, C. HERCOT, Ch. FONTAINE-HODIAMONT, Verreries archéologiques du Grognon, à Namur : contextes choisis et premiers jalons d'évolution (XVe, XVIIe et XVIIIe siècles) / <i>Archeologisch glas van de</i> <i>Grognon in Namen: een selectie van contexten en een eerste schets van de glasontwikkeling (15de, 17de</i> <i>en 18de eeuw)</i>	149

L. DEPUYDT-ELBAUM, La technique picturale de la <i>Vierge à la Fontaine</i> de Jan Van Eyck. Étude sous binoculaire stéréoscopique / <i>De schildertechniek van de Madonna bij de Fontein van Jan Van Eyck. Onderzoek onder de binoculaire stereomicroscoop</i>	165
Chr. CURRIE, Une <i>Déploration du Christ</i> du premier quart du xvi ^e siècle et la famille des Lannoy-Molembaix / <i>Een Bewening van Christus uit het eerste kwart van de 16de eeuw en de familie de Lannoy-Molembaix</i> <i>De reliekbuste uit de Sint-Jan de Doperkerk te Schulen en de Meester van de "heiligen met de pruimond"</i> (ca. 1520-1530) / Le buste reliquaire de l'église Saint-Jean Baptiste à Schulen et le Maître des « saints à la moue boudeuse » (ca 1520-1530)	173
I. GEELEN, <i>Onderzoek en behandeling</i> / Étude et traitement	191
M. VAN STRYDONCK, M. BOUDIN, M. LANDRIE, <i>Dateringsonderzoek uitgevoerd op materialen uit de reliekbuste</i> / Datation par le radiocarbone de matériaux provenant du buste reliquaire	215
V. VEREECKEN, <i>Textiel van de reliekbuste</i> / Les textiles du buste reliquaire	220
St. LOURYAN, Examen du crâne / <i>Onderzoek van de schedel</i>	222
M. VANDENBRUAENE, <i>Fysisch antropologische analyse van de schedelreliiek</i> / La contribution de l'anthropologie physique à la caractérisation du crâne	225
L'histoire complexe de la <i>Vierge habillée dite Notre-Dame d'Anvers</i> / <i>De complexe geschiedenis van de geklede Onze-Lieve-Vrouw van Antwerpen</i>	227
E. MERCIER, Apport de l'examen technologique / <i>Bijdrage van het technologisch onderzoek</i>	227
J. SANYOVA, Apport du laboratoire à l'étude de la polychromie / <i>Bijdrage van het laboratorium tot de studie van de polychromie</i>	239
M. VAN STRYDONCK, M. LANDRIE, <i>De radiokoolstofdateringen</i> / La datation par le radiocarbone	241
J. SANYOVA, P.-Y. KAIRIS, Contribution à l'étude des techniques de monochromie blanche des sculptures baroques du pays de Liège / <i>Bijdrage tot de studie van de witte monochromietechnieken van barokbeelden in het land van Luik</i>	245
W. WAILLIEZ, Le service d'étude des décors de monuments historiques de l'IRPA / <i>De dienst voor onderzoek van afwerking van historische gebouwen in het KIK</i>	261

Sources et documents / Bronnen en documenten

J. JANSEN, <i>Het eigenbelang als verklarend leidmotief voor de aanwezigheid van ambachtelijke keurmerken op Brabants, in het bijzonder Mechels beeldsnijwerk</i> / Marques de métiers et intérêt personnel de l'artiste : l'exemple des sculptures brabançonnnes, en particulier malinoises	267
--	-----

Recherches de laboratoire / Laboratoriumonderzoeken

V. COSTA, L'électrolyse appliquée au traitement des œuvres en argent du patrimoine / <i>Elektrolyse toegepast op de behandeling van zilveren kunstvoorwerpen</i>	287
--	-----

Sélection des activités récentes / Selectie uit recente werkzaamheden

D. DUSTIN, Ensemble de quatre figurines représentant deux agriculteurs tenant une charrue tirée par deux bœufs, Egypte, vers 2100 av. J.-C., bois de cèdre polychromé. Bruxelles, Musées royaux d'Art et d'Histoire, Section égyptienne, inv. E 7525 / <i>Geheel van vier figuurtjes: twee landbouwers met een ploeg die wordt voortgetrokken door twee ossen, Egypte, rond 2100 vóór Chr., gepolychromeerd cederhout. Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Egyptische verzameling, inv. E 7525</i>	301
G. DEWANCKEL, Trois médaillons émaillés mosans, les deux premiers, <i>Le Soleil</i> et <i>La Lune</i> , trouvés lors des fouilles menées en 1999 par le Centre stavelotain d'Archéologie sur le site de l'abbaye de Stavelot, le troisième, <i>L'Arbre de Vie</i> , conservé dans le trésor de la Collégiale Notre-Dame de Huy, xii ^e siècle / <i>Drie geëmailleerde Maaslandse medaillons: de eerste twee, De Zon en De Maan, gevonden tijdens opgravingen gedaan in 1999 door het Centre stavelotain d'Archéologie op de site van de abdij van Stavelot; het derde, De Boom des Levens, bewaard in de schatkamer van de collegiale Onze-Lieve-Vrouwekerk in Hoei, 12de eeuw</i>	305
V. VEREECKEN, Twee wandtapijten uit de reeks Triomfen van Petrarca: « <i>Triomf van de Roem op de Dood</i> » en « <i>Triomf van de Tijd op de Roem</i> », Brussel, 16de eeuw. Barcelona, Palau de la Generalitat de Catalunya / Deux tapisseries de la série des <i>Triomphes de Pétrarque</i> , «Le triomphe de la Renommée sur la Mort» et «Le triomphe du Temps sur la Renommée», Bruxelles, xvi ^e siècle. Barcelona, Palau de la Generalitat de Catalunya	313

I. LECOCQ, Étude préalable à la conservation-restauration des vitraux de la cathédrale de Lichfield par les soins du Barley Studio, atelier de création et de conservation de vitraux dirigé par Keith Barley, York, 2003 / <i>Studie voorafgaand aan de conservatie-restauratie van glasramen van de kathedraal van Lichfield, uitgevoerd door Barley Studio, atelier voor vervaardiging en conservatie van glasramen onder leiding van Keith Barley, York, 2003</i>	319
Bibliographie du personnel et des collaborateurs de l’Institut 2003 et complément des années antérieures / <i>Bibliografie van het personeel en van de medewerkers van het Instituut 2003 met aanvullingen uit de vorige jaren</i>	327